

פרק 5

כותרים וכותרים אחידים

(תאריך עדכון 5.6.2015)

5.0 מבוא

הרכיב המזהה הבסיסי ביותר של כל יצירה היא שמה או כותרה. לכל יצירה חייב להיות כותר. ברוב המקרים כותר זה ניתן ע"י יוצר היצירה. לפעמים שמה המקורי של היצירה אינו ידוע או אינו מוכר ואז נשתמש בשם לפיו היצירה מוכרת ברבים. במקרים מסוימים (חומר שלא פורסם, לדוגמא צילומים) אין ליצירה שם רשמי כלל ועל המקטלג להמציא בעצמו שם מתאים.

מר מאני שם יצירה שניתן ע"י יוצרה
מונה ליה שם מוכר של יצירה, לא ידוע עם יוצרה נתן לה שם
[חפירות הכותל הדרומי] שם שניתן ע"י המקטלג לתמונה ללא שם

לפעמים הכותר עצמו יכול לשמש מזהה חד-ערכי של יצירה (בינתיים אין שתי יצירות שונות בשם "מר מאני") אך בדרך כלל נשתדל שהשם המזהה הייחודי של יצירה (authorized access point) יהיה צירוף של שם יוצרה (הראשון) וכותרה: יהושע, אברהם ב., 1936-. מר מאני
ליאונרדו, דה וינצי, 1452-1519. מונה ליה

לפעמים גם צירוף זה אינו מאפשר זיהוי חד-ערכי ויש להוסיף רכיבים נוספים. לכותר המועדף אפשר להוסיף שפה (כשמדובר בתרגום), שנת הוצאה, שם עורך וכד' אם אלה נדרשים להבחנה.

כשם שאותו מחבר יכול להופיע בשמות שונים ביצירות שונות, כך גם אותה יצירה עצמה עשויה להופיע בשמות שונים. כדי לרכז יחד את כל המהדורות של יצירה אחת, יש לקבוע כותר מועדף אחד (preferred title) לכל יצירה ולהעמיד תחתיו את כל הביטויים של אותה יצירה, יהיה כותרך אשר יהיה. למשל: מהדורות שונות של סיפורי אלף לילה ולילה הופיעו תחת השמות: "אלף לילה ולילה", "מעשיות אלף לילה ולילה" ועוד. כדי שהקורא ימצא את כל הביטויים של יצירה מסוימת במקום אחד, יש לבחור בכותר אחד אשר ילווה את כל הביטויים השונים של היצירה. יש להדגיש שהקיטלוג של כל התגלמות יכול גם את כותרה הייחודי אשר יהיה גם נקודת גישה אל אותה התגלמות אך תפקידו של הכותר המועדף הוא לרכז יחד את כל הביטויים וההתגלמות של אותה יצירה, יהיו כותריהם אשר יהיו. בכללי AACR2 היה השימוש בכותר מועדף (הנקרא "כותר אחיד" - uniform title) מצומצם יותר ונעשה בעיקר בקיטלוג יצירות רבות כותרים (במיוחד יצירות מוסיקליות) או יצירות אנונימיות-קלסיות). בכללי RDA השימוש בכותר מועדף נפוץ הרבה יותר ומשמש ליצירות שיצאו לאור תחת כמה כותרים או שניים בלבד.

יש לציין שהשימוש בכותר מועדף בא לתת אפשרות של קיבוץ ביטויים והתגלמויות שונות ביחד. הוא אינו מבטל את האפשרות למתן נקודת גישה אלטרנטיבית לכותרו הייחודי של כל אחד מהם.

השימוש בכותר מועדף-אחיד, ללא שם היוצר, נפוץ יותר בספריות ישראליות במיוחד בקיטלוג של כתבי קודש, ספרי תפילה ויצירות מופת אנונימיות עתיקות.

5.1 בחירת הכותר המועדף

הכותר המועדף של יצירה ייבחר כדלקמן :

אם היצירה נוצרה אחרי שנת 1500 יש להשתמש בצורה המוכרת ביותר בשפת המקור של היצירה.

אם היצירה נוצרה לפני שנת 1501 יש להשתמש בצורה המוכרת ביותר במקורות יעץ מודרניים.

קיימים כללים מיוחדים לקביעת כותר מועדף של יצירות דתיות, משפטיות ומוסיקליות. הכללים של יצירות דתיות יהודיות יפורטו בהמשך פרק זה.

5.2 אלף-בית של הכותר המועדף

הנוהג הישראלי של קיטלוג בארבעה אלף-ביתים (עברי, לטיני, ערבי וקירילי) מתנגש עם השאיפה לריכוז כל הביטויים של יצירה תחת כותר מועדף אחד, שהרי קביעת כותר מועדף נפרד בכל אלף-בית גורמת לפיזור הביטויים בשפות שונות. הנוהג של הספרייה הלאומית ושל ספריות אחרות שהלכו בעקבותיה הוא שכאשר יש לכותר שם של יוצר יש להשתמש באלף-בית של הכותר המקורי גם אם הוא שונה מהאלף-בית של שם היוצר וכותר ההתגלמות.

יוצר : דיקנס, צירלס, 1870-1812

כותר מועדף : David Copperfield. Hebrew
כותר ההתגלמות : דוד קופרפילד

יוצר : Oz, Amos, 1939-

כותר מועדף : תמונות מחיי הכפר. אנגלית
כותר ההתגלמות : Scenes from village life

כאשר אין שם יוצר, נוהגים להשתמש באלף-בית ההתגלמות, היינו כותר הפריט העומד לקיטלוג. ולכן :

כותר מועדף : אלף לילה ולילה [ללא ציון שפה]
כותר ההתגלמות : סיפורי אלף לילה ולילה

וגם :

כותר מועדף : Arabian nights

5.3 כותר מועדף לקובצי יצירות (compilation) של יוצר אחד

יצירה שלא חוברה מלכתחילה כיצירה אחת אלא היא מורכבת מיצירות שנקבצו יחד תקבל כותר מועדף כללי :

יצירות Works

שירים Poems

מחזות Plays

וכד'

יוצר : ביאליק, חיים נחמן

כותר מועדף : שירים

כותר ההתגלמות : כל שירי ח.נ. ביאליק

אם הקובץ הוא מבחר מכתבי היוצר יש להוסיף Selections או "מבחר"

יוצר : ביאליק, חיים נחמן

כותר מועדף : שירים. מבחר

כותר ההתגלמות : לקט שירי ח.נ. ביאליק

על פי הפרשנות העכשווית של RDA כלל זה חל גם על יצירות עם כותר ייחודי. למשל, קובץ שירי אלתרמן הנקרא "הטור השביעי" אמור לקבל כותר מועדף : "שירים. מבחר". כלל זה נתון עדיין בויכוח וייתכן שיצומצם בעתיד.

לקובצי יצירות (compilations) ראו כלל 2.11.

5.4 חלקי-יצירה

אפשר להתייחס לחלקיה של יצירה כחלקים משניים של אותה יצירה, או כיצירות בפני עצמן, בהתאם למהות היצירה. אם היצירה הופיעה לראשונה בשלמותה או תוכננה כיצירה אחת מגובשת, או שהיא מקובלת כיצירה אחת, יש ליצור כותרים מועדפים לחלקים תחת שם היצירה. (ראה דוגמאות תחת : תנ"ך, משנה ותלמוד בהמשך). אם היצירה היא קובץ או סדרה "רופפת", יש לקטלג את חלקיה כיצירות בפני עצמן (ראה דוגמאות תחת מגילות גנוזות ומדרשים בהמשך). בכל מקרה יש להפנות מהצורה שלא נבחרה אל הצורה המועדפת.

5.5 תרגום

אם הפרסום הוא תרגום של יצירה מהשפה המקורית לשפה אחרת, יש להוסיף לכותר המועדף גם את שפת התרגום.

קראן. עברית
Dead Sea Scrolls. English
Qur'an. French

יצירות אנונימיות יהודיות

כללי RDA, כמו הכללים שקדמו להם, קבעו כללים מיוחדים לכתבי קודש ויצירות אנונימיות אחרות של דתות העולם. מטבע הדברים, בספרייה הישראלית עיקר השימוש בכללים אלה הוא בקיטלוג יצירות עתיקות ויצירות ליטורגיות יהודיות. בעמודים הבאים יפורטו הכללים לגבי היצירות העיקריות מסוג זה. יש לציין שנוהלי הקיטלוג בארץ מאז ומתמיד היו שונים מכללי הקיטלוג הנהוגים בחו"ל, גם לגבי הכותרים האלה בכלל וגם לגבי הצורות הלועזיות שלהן. בזמנו ועדת הקיטלוג הבין-אוניברסיטאית פרסמה רשימה מקיפה של כותרים מועדפים יהודיים אנונימיים. רשימה חדשה נמצאת בהכנה ותפורסם בקרוב.

נ.ב. שמות לועזיים של יצירות יהודיות קלאסיות נקבעות על פי המהדורה השנייה של ה- Encyclopaedia Judaica ולא על פי תעתיק שיטתי כפי שהיה מקובל עד כה.

5.6 תנ"ך¹

התנ"ך יופיע בקטלוג העברי תחת הכותר האחיד : **תנ"ך** ובקטלוג הלועזי תחת : **Bible** חלקי התנ"ך יופיעו כתת-חלוקה של הכותר האחיד.

הכותר האחיד של ספרי התנ"ך יהיה מורכב מהחלקים הבאים:

- 1) **תנ"ך** או **Bible**
- 2) שם הספר או קבוצת הספרים
- 3) השפה, אם אינה עברית
- 4) אם הטקסט הוא רק מבחר יצוין : **מבחר** או **Selections**
- 5) שנת הוצאתו לאור של הספר, או הכרך שיצא לאור ראשון (שנה עברית לכותרת עברית ושנה לועזית לכותרת לועזית).

תנ"ך. תשל"ה כותר מועדף לתנ"ך שלם
תנ"ך. מבחר. תשכ"ב כותר אחיד ללקט משלושה ספרים בתנ"ך ומעלה
תנ"ך. יחזקאל. תשכ"ד כותר אחיד לספר יחזקאל שלם
תנ"ך. יחזקאל. מבחר. תשכ"ב כותר אחיד ללקט מספר יחזקאל

¹ כללי RDA מתייחסים לתנ"ך כחלק מכתבי הקודש של הנצרות כאשר השם Bible כולל גם את תנ"ך (ה"ברית החדשה" או Old Testament), גם את הברית החדשה (New Testament) וגם חלק מהספרים החיצוניים (Apocrypha). בישראל מפרידים את היצירות האלה כאשר התנ"ך עומד בפני עצמו לפי השם "תנ"ך" והשם הלועזי Bible משמש רק לתנ"ך בתרגומין הלועזיים.

[תנ"ך שלם בעברית עם שער לועזי] Bible. 1960
[תנ"ך שלם באנגלית] Bible. English. 1955
[לקט מהתנ"ך בצרפתית] Bible. French. Selections. 1962
[לקט מספר ישעיהו באנגלית] Bible. Isaiah. English. Selections. 1959

בכל מקרה יש להפנות אל הכותר המועדף משמות החלקים הבודדים על כל צורותיו הנפוצות.

כותר מועדף : תנ"ך. תורה
צורה אלטרנטיבית : תורה (תנ"ך)
צורה אלטרנטיבית : חומש
צורה אלטרנטיבית : חמשה חומשי תורה

5.7 תנ"ך וברית חדשה

התנ"ך הלועזי במהדורותיו הלא-יהודיות מופיע בדרך כלל ביחד עם הברית החדשה, כאשר הכותר Bible משמש לשניהם (התנ"ך נקרא בספרים אלה בשם: "הברית הישנה"). קיימות גם מהדורות עבריות-נוצריות המכילות את שתי היצירות ביחד. מבחינת התפיסה היהודית נכון היה לקטלג יצירות אלו כשתי יצירות נפרדות בספר אחד (כותר מועדף : תנ"ך או Bible וכותר מועדף משני לפי : **ברית חדשה** או **New Testament**. בישראל מקובל גם ליצור ליצירות לועזיות אלו כותר מורכב : **Bible + New Testament**

למשל : Bible + New Testament. English. 1960

5.8 ספרים חיצוניים

כללי הקיטלוג האמריקניים, לדורותיהם, התייחסו לספרים החיצוניים (Apocrypha) כחלק מכתבי הקודש. מבחינה יהודית אין ספרים אלה חלק מה"קנון" של כתבי הקודש אלא אוסף של ספרים בודדים. יש להשתמש בכותר המועדף **ספרים חיצוניים**, ובקיטלוג לועזי **Apocrypha** רק למהדורות של הרבה ספרים (או מבחר ספרים) ביחד. כל ספר בודד יעמוד בפני עצמו.

ספרים חיצוניים. תרכ"ג
בן סירא. תקס"ג
Apocrypha. English. Selections. 1965
Wisdom of Solomon. English. 1913

5.9 ספרות תלמודית

הספרות התלמודית מורכבת מארבע יצירות נפרדות בעלות מבנה דומה: המשנה, התוספתא, התלמוד הירושלמי והתלמוד הבבלי. שמות הסדרים והמסכתות זהים בכל ארבע היצירות.

הכותר המועדף לכל אחת מהיצירות האלה יהיה מורכב כדלקמן:

שם היצירה:	צורה עברית	צורה לועזית
משנה	Mishnah	
תוספתא	Tosefta	
תלמוד בבלי ²	Talmud Bavli	
תלמוד ירושלמי	Talmud Yerushalmi	

(ב) שם הסדר או המסכת (ללא תוספת המילה "סדר" או "מסכת"), למשל:

צורה עברית	צורה לועזית
זרעים	Zera'im
ברכות	Berakhot

לקביעת הצורה הלועזית של שמות הסדרים והמסכתות יש להיעזר ברשימה שפורסמה על ידי ועדת הקיטלוג הבין-אוניברסיטאית.

(ג) השפה (במקרה של תרגום)

רוב שפתם של שני התלמודים איננה עברית אלא ארמית. בקיטלוג של ספר מן התלמוד שהוא תרגום מארמית לעברית יש להוסיף לכותרת את שפת התרגום: עברית.

(ד) אם הספר הוא מבחר בלבד, יש להוסיף את הציון **מבחר** או **Selections**.

(ה) בסוף הכותרת תבוא שנת ההופעה (תאריך עברי לכותרת עברית ותאריך לועזי לכותרת לועזית).

משנה. ברכות. תשי"א

² לפי כללי ה-RDA יש להשתמש במונח **תלמוד** לבד כאשר הכוונה לתלמוד הבבלי. בישראל מקובל לכתוב **תלמוד בבלי**.

משנה. אבות. תשכ"ח
תלמוד בבלי. תשל"ג
תלמוד בבלי. ברכות. תשכ"ה
תלמוד ירושלמי. שקלים. עברית. ת"ש
תוספתא. תקנ"ט

Mishnah. Berakhot. English. 1948
Talmud Bavli. German. 1926

5.10 מסכתות קטנות

למהדורות של התלמוד הבבלי מצורפים מספר ספרים קטנים מתקופה מאוחרת יותר הנקראים "מסכתות קטנות". ספרים אלה הופיעו גם כיצירות בפני עצמן. יש לקטלג יצירות אלה תחת הכותר המועדף **מסכתות קטנות** (הפנייה מ: **תלמוד בבלי. מסכתות קטנות**). המשך הכותרת יהיה בדומה לספרות התלמודית.

מסכתות קטנות. תש"ל
מסכתות קטנות. שמחות. תש"ל
Minor tractates. English. 1971
Minor tractates. Semahot. English. 1966

5.11 ספרות המדרשים

שלא כתנ"ך והתלמוד, אין ספרות המדרשים יצירה מגובשת אלא קבוצה גדולה של יצירות אנונימיות בודדות, אשר נכתבו או נערכו בתקופות שונות, מתקופת המשנה ועד ימי הביניים.

יש להתייחס לכל מדרש ומדרש כיצירה בפני עצמה אשר לה כותר אחיד משלה. יש להשמיט את המלה "מדרש" מתחילת הכותרת, אלא אם היא חלק חיוני משם המדרש.

תנחומא
הפניה מ: מדרש תנחומא

פסיקתא רבתי
הפניה מ: מדרש פסיקתא רבתי

אבל

מדרש הגדול
מדרש רבה
מדרש שמואל

חלק מספרי המדרשים מיוחסים לאנשים מהתקופה העתיקה (למשל : המכילתא מיוחסת לתנא רבי ישמעאל). יש לקטלג מדרשים אלה כשאר המדרשים ולא לפי המחבר המיוחס, בתוספת הפניה מתאימה. לעומת זאת יש להיזהר מספרים מודרניים הנקראים "מדרש..." ואשר מחברם מוכר וידוע. יש לקטלג ספרים אלה לפי מחברם. בכל מקרה של ספק יש להיעזר במקורות ביבליוגרפיים.

רשימת מדרשים נפוצים (בתוספת דוגמאות להפניות)

מדרש הגדול
מדרש הגדול. בראשית
מדרש רבה
מדרש רבה. בראשית³
מדרש רבה. שמות
וכו'

מדרש שמואל
הפניה מ : שמואל (מדרש)

מדרש תהלים
הפניות : תהלים (מדרש)
מדרש שוחר טוב
שוחר טוב

מכילתא
הפניה מ : מכילתא דרבי ישמעאל
ישמעאל, תנא. מכילתא

ספרא
הפניה מ : תורת כהנים (ספרא)

ספרי

פסיקתא
הפניה מ : פסיקתא דרב כהנא

פסיקתא רבתי

³ ה"מדרש רבה" אינו יצירה אחת אלא קובץ של עשרה מדרשים שונים (בראשית רבה, שמות רבה וכו') ולכן מן הראוי היה לקטלג כל אחד כיצירה נפרדת. (מדרש בראשית רבה, מדרש שמות רבה וכו'). היות ובמרבית המהדורות מופיעים כמה מהמדרשים ביחידה ביבליוגרפית אחת, מקובל לקטלג גם את היחידים כאילו היו חלק מיצירה אחת ("מדרש רבה. בראשית", וכד').

פרקי דרבי אליעזר

לקביעת הצורה הלועזית של שמות המדרשים יש להיעזר ברשימה שפורסמה על ידי ועדת הקיטלוג הבין-אוניברסיטאית.

5.12 ספרות הקבלה

יש לקטלג את ספרי הקבלה המוקדמים האנונימיים לפי שמם. יש להתייחס ליצירות המיוחסות לאנשים שחיו לפני ימי הביניים כיצירות אנונימיות, ובתוספת הפניה מתאימה.

ספר יצירה
הפניה מ: יצירה (ספר)

זוהר
הפניה מ: ספר הזוהר
הפניה מ: שמעון בר יוחאי. זוהר

5.13 המגלות הגנוזות

בדומה למדרשים, אין המגלות הגנוזות יצירה אחת אלא קובץ של יצירות בודדות אשר המאחד אותם הוא מקום הימצאן. למרות זאת, עד עכשיו נהגו בישראל להתייחס אליהם כקבוצה מגובשת אחת. מעתה יש לקטלג קבצים מתוך מספר מגילות תחת הכותר הכולל: **מגילות גנוזות או Dead Sea Scrolls**. יש להפנות מהשמות הנפוצים האחרים: **מגילות מדבר יהודה, מגילות ים המלח** וכד'. יש לקטלג את המגלות הבודדות בעלות שם מיוחד, כל אחת לפי שמה.

כותר מועדף: מלחמת בני אור ובני חושך
הפניה מ: מגילות גנוזות. מלחמת בני אור ובני חושך

כותר מועדף: פשר חבקוק
הפניה מ: מגילות גנוזות. פשר חבקוק

כותר מועדף: מגילת הנחושת
הפניה מ: מגילות גנוזות. מגילת הנחושת

מגלה אשר אין לה שם מקובל תקוטלג לפי מגילות גנוזות בתוספת המספר המזהה שלה.

ספרים מן התנ"ך או חלקיהם שנמצאו במדבר יהודה יקוטלגו לפי הכותר האחיד בתנ"ך המתאים להם. למשל: את מגלת ישעיהו יש לקטלג לפי הכותר האחיד של ספר ישעיהו, עם הפניה מ: **מגילות גנוזות. מגילת ישעיהו**

5.14 ספרי תפילה יהודיים

ספרי התפילה היהודיים נחשבים גם הם כיצירות מופת אנונימיות, ועל פי כללי הקיטלוג יש לקטלג אותם תחת כותר אחיד לפי שמם ללא מלת פתיחה מאחדת.

בישראל היה מקובל לרכז את מרביתם תחת **תפלות** (בכתיב חסר, כפי שהיה מקובל כעבר):

תפלות. סדור⁴
תפלות. מחזור
תפלות. זמירות

Tefillot. Siddur
Tefillot. Mahzor
Tefillot. Zemiroth

אבל מעתה הכותרים המועדפים יהיו:

סידור
מחזור
זמירות
וכד'
עם הפניות מהצורות המתחילות במילה תפילות:

כותר אחיד מועדף: סידור
הפניה מצורה אלטרנטיבית: תפילות. סידור

הכותרים ליצירות:

הגדה של פסח
סליחות
קינות
תיקונים

Haggadah

⁴ למונחים "סידור" ו"מחזור" יש משמעויות שונות בקרב העדות. בכותרות לקיטלוג אנו מבדילים: ספר תפילות הכולל תפילות של כל השנה, אבל אין בו הפיוטים הכותר האחיד שלו הוא: סידור. ספר תפילות שכוללים בו גם הפיוטים למועדים ולימים הטובים כותרתו: מחזור

Selihot
Kinot
Tikunim

תמיד היו עצמאיים